

מקור מנהג המתנת ג' שעות בין בשר לחלב

יאיר שמו

בדין זה של המתנה בין בשר לחלב יש מנהגים שונים אשר הוזכרו כבר בראשונים. י"א שצריך ו' שעות וי"א שעה אחת, ויש אפילו דעות דא"צ כלל להמתין. אמנם מנהג זה להמתין ג' שעות, רווח בקרב יוצאי אשכנז (גרמניה) ויצאו עליו עוררין, שאין לו מקור היות ולא נזכר בראשונים. במסגרת זו ברצוני לברר מקורו של מנהג זה, וטעמו.

גרסינן בחולין (דף ק"ה ע"א): "גופא אמר ר' חסדא, אכל בשר אסור לאכול גבינה. גבינה מותר לאכול בשר. אמר מר עוקבא: אנא להא מלתא (-לדבר זה) כחלא בר חמרא (-כחומץ בן יין) לגבי אבא. דאילו אבא כי אכיל בשרא האידנא לא הוה אכיל גבינה עד למחר עד השתא. ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחרייתא אכילנא". והנה בדברי הגמרא לא מבואר שיעור ההמתנה המדויק רק אמרו שצריך להמתין מסעודה לסעודה. ומכאן המקור למחלוקת הראשונים בעניין.

הר"ח (הובא בחוה"ב ב"ג עמ' 172) והרי"ף (דף ל"ז ע"ב) לא פירשו בדיוק כמה זמן יש להמתין וכתבו סתם מסעודה לסעודה. אך הרא"ש (פ"ח ס"ה) כתב: "דהיינו מזמן סעודת הבוקר עד סעודת הערב". ואע"פ שפירש יותר, ג"כ לא פירש בדיוק כמה זמן יש להמתין.

הרמב"ם (פ"ט מהלכות מאכלות אסורות הכ"ח) כתב כבר במפורש: "מי שאכל בשר בתחילה בין בשר בהמה בין בשר עוף לא יאכל אחריו חלב עד שישהה ביניהן כדי שיעור סעודה אחרת והוא כמו שש שעות מפני הבשר של בין השיניים שאינו סר בקינוח". (ויש לדון בדבריו שכתב "כמו שש שעות", ולהלן נעמוד על כך).

והנה, לא ברור מניין הוציא הרמב"ם מספר זה של שש שעות דוקא.

הגר"א (סי' פ"ט ס"ק ב') וכן הדגמ"ר (שם) הסבירו זאת ע"פ הגמרא בשבת (דף י' ע"א) וסעודת שחרית של תלמידי חכמים היא בשעה ששית, וסעודת הערב היא אחר שש שעות דהיינו בערב.

אבל התוספות (שם ד"ה "לסעודתא") כתבו: "לאו בסעודה שרגילים לעשות אחת שחרית ואחת ערבית, אלא אפילו לאלתר אם סילק השלחן ובירך מותר, ולא פלוג רבנן". כלומר א"צ בכלל להמתין אלא סגי בסילוק השולחן ובה"מ. וכ"כ בעל הלכות גדולות והמרדכי (ריש פרק כל הבשר) והראבי"ה (שם) והגהות מיימוניות (פ"ט מהלכות מאכ"א).

דעת ר"ת (בדף ק"ד ע"ב תוד"ה "עוף") קיצונית יותר לקולא. לדעתו מותר לאכול גבינה אחר בשר אף באותה סעודה אם קינח פיו והדיח ידיו.

ומה שאמר ר' חסדא "אכל בשר אסור לאכול גבינה" היינו בלא קינוח והדחה. אך בקינוח והדחה שרי אף באותה סעודה. ומה שהמתין מר עוקבא מסעודה לסעודה, היינו, ג"כ, בלא קינוח והדחה. או שמחמיר על עצמו היה.

לסיכום שיטות הראשונים:

- א. לדעת הרמב"ם בעינן שש שעות.
- ב. לדעת תוספות בעינן סילוק שולחן וברכת המזון.
- ג. לדעת ר"ת סגי בקינוח והדחה.

כתב בהגהות "שערי דורא" (הובא בד"מ סימן פ"ט ס"ק ד'): "רבים נוהגים להקל ועושין להם פשרה מדעתם להמתין שעה אחת אחר סעודת בשר וסילקו וברכו ואז אוכלין גבינה. אע"ג דלא אשכחן טעמא ורמז לשיעור זה, מי ימחה בידיהם הואיל והתוספות והראבי"ה מתירים. אמנם הצנועים מושכים ידיהם עד מסעודת שחרית לסעודת ערבית". ופירוש דבריו הוא, דהמנהג להמתין שעה אינו מבוסס על שיטה משיטות הראשונים, אלא שנהגו העם דבר זה מדעתם. וכנראה עשו כן להחמיר על עצמם יותר מעיקר הדין, לתוספת הרחקה. (אמנם הגר"א ס"ק ו' הראה מקור למנהג זה בזוהר).

להלכה נפסק בשו"ע (סי' פ"ט ס"א) כהרמב"ם: "אכל בשר אפילו של חיה ועוף לא יאכל גבינה אחריו עד שישהה שש שעות".

וברמ"א שם: "ויש אומרים דא"צ להמתין שש שעות רק מיד אם סילק ובירך ברכה"ז מותר ע"י קינוח והדחה (עיין מנח"י סימן ע"ו ס"ק ג' שהקשה מניין שצריך קינוח והדחה לשיטה זו ואכמ"ל) והמנהג הפשוט במדינות אלו להמתין אחר אכילת בשר שעה אחת ואוכלין אח"כ גבינה וכו'. ... ויש מדקדקים להמתין שש שעות אחר אכילת בשר לגבינה וכן נכון

לעשות".
וידועים דברי המהרש"ל (הובאו בש"ך וט"ז) דכן ראוי
לעשות לכל מי שיש בו ריח תורה.

עד עתה הבאנו דעות הראשונים בדבר זה, ופסיקת ההלכה
לפי המנהגים השונים.

עתה נבוא לנדרון דידן והוא מציאת סמך ומקור בפוסקים
למנהג שנהגו בהמתנת ג' שעות בין בשר לחלב.

יש המזהים את מקור המנהג בדברי הר' ירוחם (בספר "איסור
והיתר" שלו סעיף ל"ט) שכתב דצריך להמתין ג' שעות בין
בשר לחלב. אך כבר נמנו וגמרו שאין זה נכון ומסתמא הוא
טעות סופר. דלא אישתמיט אחד מהראשונים או האחרונים
מלהביא מנהג זה בשם ר' ירוחם, ומדלא הביאו ש"מ דלא אמר
כן. וז"ל שגמור וז"ל כתב ד"ט להבין ז' שעות.

ה"פרי חדש" (ריש סי' פ"ט) כתב דמה שפסק הרמב"ם דצריך
להמתין שש שעות הוא על דרך הכלל וכוונתו לזמן שבין
סעודת הצהרים לסעודת הערב. ולכן בחורף שהיום קצר אפשר
להפסיד בארבע שעות לערך. ונ"ל ראייה לדבריו מלשון הרמב"ם
שכתב "כמו שש שעות" והיינו לאו דוקא שש. אמנם ב"ברכי
יוסף" (סי' פ"ט ס"ק ג' דייק מדבריו דבר אחר ואכ"מ.)
ושמעתי מפי הגר"ע יוסף שליט"א, בשיעור, שיש קצת סמך
למנהג דג' שעות מדברים אלו של ה"פרי חדש".

אך דברים מפורסים יותר מצאתי ב"דרכי תשובה" (סי' פ"ט
ס"ק ו') בשם ספר "מזמור לדוד" (להרב דוד פארדו בעל
פירוש "חסדי דוד" לתוספתא): "שהביא מנהג מכמה מקומות
שאין ממתינים אחר הבשר רק ג' שעות בקירוב אפילו בקיץ.
ויש למנהג זה על מה לסמוך הואיל ואם היה בחורף אז היה
כבר זמן סעודה אחריתי א"כ ממילא מוכח דאינו מושך טעם
גם לאחר ג' שעות".

ולהטעים את הדברים נראה להוסיף, שהמנהג שהיה נהוג
ביניהם היה להמתין שעה אחת. בתקופה מאוחרת יותר רצו
להחמיר על עצמם, שלא מן הדין, כשיטת הרמב"ם ודעימיה,
וקיבלו על עצמם את הפירוש המיקל ביותר של שיטה זו.
ומכאן הגיעו לשלש שעות. ובכך יצאו, לפחות באופן חלקי,
ידי כל השיטות.

תהליך זה מזכיר לנו תהליך דומה שאירע כבר בתקופת הרא-
שונים וכפי שהעיד בעל "שערי דורא", שהעם קיבלו על עצמם

לנהוג המתנת שעה אף שמעיקר הדין היה סגי בהרבה פחות
מזה. ואף שדבר זה לא נזכר בראשונים.

למעשה, שמעתי בשם הגרש"ז אוירבאך שליט"א, דמי שמנהג
אבותיו להמתין ג' שעות בין בשר לחלב, יכול להמשיך
במנהגו, וא"צ לשנותו, והסביר דבריו. משום שלרבני אשכנז,
שלא מיחו במנהג זה ובפרט שנהגו כן בעצמם, היה מסתמא
מקור למנהג זה, ואע"פ שהמקור לזה אינו ברור לנו, מ"מ
חזקה עליהם שסמכו על מקורות ההלכה במנהגם.

ולפי דברינו, שמצאנו מקור למנהג זה, דבריו מקבלים משנה
חוקף. בפרט לפי מה שנחבאר דגם בראשונים עצמם אין דברים
חד משמעיים ולכן הדבר המוצק ביותר בסוגיא הוא: "מנהג
אבותינו בידינו".

**"ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלוקיך. לא
תכשל גדי בחלב אמו"**
(שמות כ"ג, י"ט)

אתוך הכלליק ההלכתיק, לאסור פשר בחלב הוא אס
על כישוף (ולא רק על אכילה) מכין הרב הירש
כפירושו עה"ת לאין פה אסור כמו מאכלות אסורות
המשפיע על הנפש אלא זהו בדומה לאסור כלאי כרס
וכלאי כהמה: "א"כ מצטרף אסור פשר בחלב לאותה
סדרה גדולה של אסורי תערוכות... אפר ערכוסק
יש בו פגיעה אלימה בחוק המיניק הגדול אשר
בשעת פריאת העולם אחר אלקים לכל חי ולכל צומח:
"למינהו"...."

(רש"י עה"ת)